

УДК 342 (100)

Мартинюк Р. С.

*кандидат політичних наук, доцент,
кафедра державно-правових дисциплін
(Національний університет «Острозька академія»)*

«СУПЕРПРЕЗИДЕНТСЬКА РЕСПУБЛІКА» – ФОРМА ПРАВЛІННЯ?

У сучасних наукових дослідженнях у галузі державознавства, політології та конституційного права термін «суперпрезидентська республіка» звичайно використовується в характеристиці держав, у яких президенціалізація форми правління на політичному рівні сягнула крайніх меж і супроводжується розвитком явища, для позначення якого використовується інший змістовно близький термін – «суперпрезидентство» (рос. «сверхпрезидентство»). Вбачається, що останній і є ключем до розуміння феномену «суперпрезидентської республіки».

Примітним є те, що в середині 90-их рр. ХХ ст. «суперпрезидентська республіка» розглядалася як латиноамериканський різновид президентської республіканської форми правління [1, 128; 11, 110]. Однак з огляду на активний розвиток явища суперпрезидентства у президенціалізованих пострадянських республіках, які у спеціальній літературі найчастіше визначаються державами зі змішаною

© Мартинюк Р. С., 2015

© Національний університет «Острозька академія», 2015

-
- «Суперпрезидентська республіка» – форма правління? / Р. С. Мартинюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15mrsrpf.pdf>.

республіканською формою правління, відповідна термінологія була поширена і на них. Таким чином, сьогодні терміни «суперпрезидентська республіка» та «суперпрезидентство» використовуються для позначення загальної авторитарної функціональної риси не лише президентських республік Латинської Америки та Африки, але й формально змішаних республік пострадянського простору.

Цей факт є не випадковим і знаходить пояснення в низці обставин. У більшості пострадянських республік мали місце схожі несприятливі внутрішні соціально-політичні умови і тенденції їх розвитку. Усі вони на початковому етапі свого розвитку зіткнулися із завданнями здобуття реального суверенітету й незалежності, зміцнення державності, гарантування національної безпеки, створення ефективної національної економіки, забезпечення соціально-політичної стабільності, соціального і культурного розвитку населення, інтеграції у світове співтовариство або отримання міжнародного визнання у якості його повноправного члена. Вирішення згаданих завдань потребувало концентрованої державної волі, уособленої «сильним» президентом й опертої на організовану виконавчу владу. Концентрація влади в руках глави держави додатково посилювалася частою появою кризових ситуацій у сфері внутрішньої та зовнішньої політики, подолання яких вимагало негайних і рішучих дій із використанням усієї повноти ресурсів державної влади [2, 91-92].

Таким чином, необхідність успішного вирішення серйозних соціально-економічних та політичних проблем робила запит на державний механізм, спроможний забезпечити чітку й динамічну координацію дій усіх його елементів. Це пояснює, чому концентрація влади в руках президента часто мала й цілком позитивний ефект, виконуючи роль інтегруючого і стабілізуючого чинника державно-політичного та соціально-економічного розвитку пострадянських республік і, тим самим,

▪ «Суперпрезидентська республіка» – форма правління? / Р. С. Мартинюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15mrsrpf.pdf>.

посилюючи легітимність політичної системи загалом [3, 6]. Не дивно, що в побудові національної моделі форми правління в багатьох пострадянських республіках виявилось неможливим уникнути суттєвого ухилу у сторону президенціалізму. По суті, у цих новопосталих державах, принаймні на початковому етапі їх розвитку, вибір на користь президенціалізованої форми правління був об'єктивним. Як наслідок, тенденція президенціалізації стала відмітною рисою трансформації форми правління в більшості пострадянських республік Східної Європи та Азії. Водночас, необхідність вирішення складних проблем державотворення і стала однією з найважливіших політичних причин появи й розвитку в пострадянських республіках явища суперпрезидентства. Суперпрезидентство тут явило собою «монофункціональну систему, спеціально створену для вирішення тих неординарних гострих економічних, соціальних і політичних проблем, які стоять перед цими державами» [4, 5-6].

З точки зору ролі вищих органів державної влади в державному механізмі, суперпрезидентство – це функціональна гіпертрофія інституту президента за пропорційної атрофії інших найважливіших елементів механізму держави. Юридичною ж формою вираження явища суперпрезидентства є конституційне закріплення президенціалізованої форми правління, тобто такої структурно-функціональної організації державної влади, для якої характерне компетенційне домінування президента над іншими вищими органами держави, його суттєві можливості впливу на процес утворення уряду, визначення змісту політичного курсу вищого органу виконавчої влади та припинення його діяльності (відставки). Концентрація в руках глави держави диспропорційно великого обсягу повноважень, насамперед кадрових, є визначальною правовою характеристикою суперпрезидентства [5, 186-210]. Зокрема, для пострадянських республік, розвиток яких позначений

▪ «Суперпрезидентська республіка» – форма правління? / Р. С. Мартинюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15mrsrpf.pdf>.

явищем суперпрезидентства, характерні такі конституційні дефекти форми правління як суттєві деформації принципу поділу влади на користь глави держави й відсутність дієвої системи стримувань і противаг.

Безсумнівно, конституційно закріплене незбалансоване співвідношення виконавчої і законодавчої гілок влади суперечить логіці розподілу влад і несе в собі загрозу диктатури [6, 608]. Однак з'ясовуючи природу явища суперпрезидентства, важливо відмітити, що конституційні деформації принципу поділу влади є далеко не визначальною причиною його розвитку. Однією із суттєвих ознак, які характеризують державну владу, є її сила, тобто здатність досягти бажаного результату всупереч наявним перешкодам [7, 64]. З цієї точки зору є очевидним, що реальна влада глави держави залежить не лише від конституційно встановленого обсягу повноважень вищих органів держави, але й від сили чи слабкості тих владарюючих суб'єктів, які взаємодіють із президентом.

У президенціалізованих пострадянських республіках «сильним» владарюючим суб'єктом є лише президент, у співставленні з яким інші вищі органи державної влади виявляють політичну слабкість. Згадана обставина відображає одну із сутнісних рис суперпрезидентства, яка полягає в тому, що реальна роль глави держави у функціонуванні політичної системи виходить далеко за межі, визначені конституцією. Концентрація величезної влади в руках глав президенціалізованих пострадянських республік стала наслідком не стільки особливостей їх конституційно-правового статусу, скільки наслідком слабкості парламентаризму та інших політичних інститутів, які виявилися неспроможними урівноважувати і контролювати владу глави держави. У цьому відношенні розвиток інституту президента в багатьох пострадянських державах став наслідком і відображенням результатів розвитку демократії як такої.

-
- «Суперпрезидентська республіка» – форма правління? / Р. С. Мартинюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15mrsrpf.pdf>.

Необхідність поєднати легітимність та ефективність влади не терпить вакууму останньої. У пострадянських республіках слабкість інших елементів державного механізму спричинила закономірне посилення влади глави держави і її трансформацію у суперпрезидентство. Тут суперпрезидентство проявляється не лише в сильному конституційному та функціональному дисбалансі гілок влади, але й у спробах президентів продовжити своє перебування на посаді понад конституційно встановлені строки чи зберегти владу пожиттєво. Розвиток явища суперпрезидентства в пострадянських республіках пояснює, чому те, що за формальними конституційно-правовими ознаками, нехай із серйозними застереженнями, може бути визначене як президентсько-парламентарний тип змішаної республіки, у своїх сутнісних рисах виявилось набагато ближчим до необмеженого президентського правління, ніж до класичного зразка змішаної президентсько-парламентарної республіки [8, 8]. Закономірно, що в багатьох пострадянських політичних системах децентралізовані форми правління, будучи нездатними поєднати легітимність з ефективністю, «приречені» поступитися місцем тому чи іншому варіанту президенціалізму.

Розвитку суперпрезидентства в посткомуністичних країнах сприяли й інші подібні характеристики їхніх політичних систем. Євразійські пострадянські політичні системи часто характеризує слабкість, а то й повна відсутність демократичних традицій, високої політичної і правової культури суспільства загалом та його еліти зокрема, розвиненої партійної системи і слабкість парламентаризму. Для багатьох новоутворених держав Східної Європи й Азії з формально змішаною республіканською формою правління побудова стабільного коаліційного уряду стала нерозв'язаною проблемою, що теж зумовлює суттєве функціональне тяжіння їхньої національної форми правління до президентської республіки. У

-
- «Суперпрезидентська республіка» – форма правління? / Р. С. Мартинюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15mrsrpf.pdf>.

відповідних країнах нерозвиненість (якщо не повна відсутність) партійної системи не залишає жодних сподівань, що вибори до парламенту призведуть до виникнення дієздатної структури, спроможної, своєю чергою, утворити ефективний уряд та стримувати дії глави держави. У цій ситуації не можна не констатувати той факт, що доки не з'явиться щось схоже з чітко організованою партійною системою, яка уможливить конструктивну взаємодію правлячих політичних сил, лише певна форма суперпрезидентства може надати формі правління необхідний мінімум ефективності. «Можна з упевненістю сказати, – зазначає американський дослідник Стівен Холмс, – що сильна президентська влада з'являється там, де суспільство не настільки організоване, щоб обрати парламент достатньо монолітний для створення і підтримки узгодженого, здатного на жорсткі заходи уряду» [9, 54]. Як наслідок, суперпрезидентство стало неминучим для багатьох пострадянських політичних систем [10, 23-24], у яких слабкість парламентаризму, домінування інституту президента над іншими елементами механізму держави та беззастережне підпорядкування главі держави уряду стали спільною рисою трансформації форми правління.

В аналізі причин розвитку явища суперпрезидентства в пострадянських республіках необхідно приймати до уваги і значення соціально-психологічних факторів, насамперед, – сильних патерналістських настроїв у суспільстві, які збереглися із соціалістичних часів. На початковому етапі побудови незалежної державності, в умовах наростаючої соціально-економічної кризи такі настрої за відсутності розвиненого громадянського суспільства продукували психологічну потребу в «сильній руці», ототожнюваній із главою держави.

Віддаючи належне суперпрезидентству як можливо безальтернативному засобу досягнення політичної стабільності та подолання соціально-економічної кризи в перехідний період розвитку

▪ «Суперпрезидентська республіка» – форма правління? / Р. С. Мартинюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15mrsrpf.pdf>.

державності, не можна оминати увагою його цілком очевидних негативних наслідків для перспектив політичного розвитку країни. Одним із таких найбільш загальних і головних наслідків суперпрезидентства є згортання демократичних засад суспільного розвитку і встановлення авторитарного державного режиму. Очевидно, існує певна межа, за якою конституційно встановлений обсяг президентських повноважень та зумовлена ним роль глави держави у функціонуванні політичної системи стають згубними для розвитку незрілих політичних інститутів. Явище суперпрезидентства, поза всяких сумнівів, перебуває за цією межею і несе в собі цілком реальну загрозу скочування до авторитаризму. У даному відношенні однією з найнебезпечніших характеристик суперпрезидентства є слабе інституційне обмеження влади глави держави. В умовах суперпрезидентства є малоімовірним реальне застосування не лише такої екстраординарної форми конституційно-правової відповідальності президента як інституту імпічменту, але й визнання неконституційними актів глави держави органом конституційної юрисдикції. Перешкоджаючи розвитку демократичних інститутів і політичному плюралізму, суперпрезидентство, тим самим, консервує монократичні державні режими. Врешті-решт, важливо пам'ятати, що суперпрезидентство виступає альтернативою демократичній організації влади, побудованій на засадах її структурно-функціональної диференціації.

Таким чином, хоча суперпрезидентство знаходить відображення в конституційних деформаціях принципу поділу влади, воно є більше їх причиною, а не наслідком. В основі суперпрезидентства лежать переважно соціокультурні та політичні чинники і воно може бути функціональною характеристикою будь-якої президенціалізованої республіканської форми правління у країні з нерозвиненим громадянським суспільством. Об'єктивно, що з огляду на рівень розвитку останнього

▪ «Суперпрезидентська республіка» – форма правління? / Р. С. Мартинюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15mrsrfp.pdf>.

суперпрезидентство найчастіше простежується у функціонуванні президентських республік Латинської Америки, Африки та президенціалізованих перехідних (гібридних) республік євразійського регіону. Разом із тим, суперпрезидентство не є юридичною ознакою згаданих типів республіканської форми правління а, повторимося, їх функціональною характеристикою. Попри надмірно посиленій конституційно-правовий статус президента в сильно президенціалізованих республіках, суперпрезидентство є рисою державного режиму, а його конкретна національна формула визначається рівнем політичної незрілості суспільства.

Тезу про суперпрезидентство як особливу політичну характеристику будь-якої президенціалізованої республіканської форми правління підтримують, зокрема, судження російського дослідника В. Чіркїна, який одним із перших на теренах СНД у своїх роботах почав використовувати поняття «суперпрезидентська республіка». «Президентська республіка, – писав В. Чіркїн на початку 1994 р., – має тенденцію до президентського авторитаризму, про це чітко свідчить поява суперпрезидентських республік у Латинській Америці, а також президентсько-монократичних республік в Африці» [11, 110]. Отриманий досвід державного будівництва в посткомуністичних країнах Східної Європи та Азії засвідчує істинність суджень В. Чіркїна про згадану потенційну ваду президентсько-республіканської форми правління і дає можливість продовжити ілюстрацію цієї вади функціональними характеристиками президенціалізованих перехідних (гібридних) республік, що з'явилися на політичній карті світу після розпаду Радянського Союзу.

Кожна форма правління, зазначає Дж. Сарторі, виявляє певну логіку свої організації і для правильної класифікації форми правління важливо встановити зміст цієї логіки. Будь-яке відхилення від «чистої» форми є

▪ «Суперпрезидентська республіка» – форма правління? / Р. С. Мартинюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15mrsrpf.pdf>.

несуттєвим, якщо воно принципово не порушує особливу й неповторювану логіку її організації [12, 81]. Таким чином, наявність у певній формі правління елементів іншої форми правління чи елементів, нетипових для жодної форми правління, не є саме по собі достатньою підставою для висновку про утворення нового типу форми правління, якщо тільки «включення» у відповідну форму правління згаданих елементів не створює нової логіки організації влади. Саме ця обставина звичайно ігнорується дослідниками, які схильні до «відкриття» все нових і нових форм правління. Сказане наглядно засвідчують, зокрема, спроби аргументувати необхідність виокремлення особливого типу республіканської форми правління – «суперпрезидентської республіки», як і наявні в літературі «класифікації» республік із «суперпрезидентською формою правління».

Уже В. Чіркін, використовуючи зовнішні критерії класифікації, не пов'язані зі структурно-функціональною організацією державної влади, виокремлював такі різновиди суперпрезидентіалізму як «президентсько-монархічну республіку» – «форму президентського абсолютизму», за якої президенти очолюють єдину легальну або взагалі єдину у країні партію, є головними ідеологами країни і творцями офіційно проголошеної обов'язкової ідеології; «президентсько-мілітарну республіку», яка встановлюється в результаті воєнних путчів і є правлінням військових [13, 156]. По суті, запропонована В. Чіркиним термінологія є коректною не для класифікації різновидів президентської республіки, а для позначення специфіки державного режиму відповідних країн із президентською формою правління [14, 62].

І. Гомеров особливою рисою «суперпрезидентської республіки» вважає гіпертрофовану, ніким не контрольовану владу глави держави. І хоча в «суперпрезидентській республіці» «президент або суміщає пости глави держави і глави уряду, або повністю домінує над урядом, так само як

▪ «Суперпрезидентська республіка» – форма правління? / Р. С. Мартинюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15mrsrfp.pdf>.

і над парламентом» [15, 746], головною причиною гіпертрофії влади президента І. Гомеров називає не порушення балансу влад на користь глави держави, а слабкість парламенту та судової гілки влади, неспроможних чинити ефективну протидію узурпаторським діям президента. Реальний зміст «суперпрезидентської республіки», зазначає дослідник, вирішальною мірою залежить від «внутрішньополітичної ситуації в державі, співвідношення політичних сил та масштабів демократичного руху» [15, 747]. Ключові характеристики «суперпрезидентської республіки» у класифікації І. Гомера, фактично, засвідчують її тотожність сильно президенціалізованій республіканській формі правління, представлений у ряді країн пострадянського простору. Разом із тим, виокремлені Гомеровим особливі риси «суперпрезидентської республіки», як і у класифікації Чіркїна, не є юридичними ознаками форми правління і можуть вважатися ознаками державного (політичного) режиму.

Російський дослідник Б. Топорнін виокремлює «суперпрезидентську», «президентсько-моністичну» та «президентсько-мілітарну» республіки. «Суперпрезидентську республіку» Б. Топорнін, як і В. Чиркін, ототожнює з групою країн Латинської Америки на узагальнено сформульованій ним підставі «особливої ролі глави держави, концентрації в його руках великих повноважень» [16, 463]. Критерієм розмежування «суперпрезидентської» та «президентсько-моністичної» республік у класифікації Б. Топорніна виступає та обставина, що у «президентсько-моністичній республіці» «влада президента була ще більш посилена» внаслідок поєднання в особі глави держави ролей керівника єдиної легальної, а то і взагалі єдиної партії, та головного ідеолога країни, а іноді і творця офіційно проголошеної обов'язкової ідеології [16, 463]. «Президентсько-мілітарна» республіка, стверджує Б. Топорнін, виникає «в умовах воєнних режимів» і є, по суті, правлінням хунти на чолі з її представником –

▪ «Суперпрезидентська республіка» – форма правління? / Р. С. Мартинюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15mrsrfp.pdf>.

президентом [16, 465]. Визначальною особливістю «президентсько-мілітарної» республіки є те, що вона «спирається на армію, яка утворює систему органів управління зверху донизу» [16, 465]. Як видно, схоже до випадку із класифікацією В. Чіркїна, для виокремлення наведених форм правління Б. Топорнін використовує зовнішні критерії. Відмова від юридичних критеріїв класифікації форми правління дозволяє виокремити «президентсько-мілітарну республіку» і російській дослідниці Л. Морозовій. Відмітною рисою «президентсько-мілітарної республіки» є та обставина, вказує Л. Морозова, що в ній «верховна влада спирається на армію» [17, 72].

Виокремлюється «суперпрезидентська республіка» в якості самостійного класифікаційного типу і російською дослідницею О. Овчинніковою. Класифікуючи республіканські форми правління на парламентарну, президентську і суперпрезидентську, підставу виокремлення останньої дослідниця вбачає в тому, що «суперпрезидентська республіка за основними ознаками (спосіб передачі влади – обрання наступника його попередником; видання нормативних актів, що регулюють відносини у всіх сферах суспільного життя; право розпуску парламенту; становлення на чолі регіонів своїх намісників і їх відсторонення від влади) суттєво відрізняється від класичної президентської республіки» [18, 14]. Примітно, що всі з наведених так званих основних ознак «суперпрезидентської республіки», крім однієї, взагалі не є класифікуючими юридичними ознаками форми правління.

Зміст, подібний до значення терміну «суперпрезидентська республіка», англійські політологи Дербішайр Д. Деніс та Дербішайр Ян вкладають у термін «необмежена президентська форма правління». Наведений термін Дербішайрами використовується, «щоб описати виконавчі органи некомуністичних однопартійних держав» [19, 58].

▪ «Суперпрезидентська республіка» – форма правління? / Р. С. Мартинюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15mrsrpf.pdf>.

Визначальною рисою «необмеженої президентської форми правління» є концентрація влади в руках монополюючої партії, очолюваної харизматичним лідером, «а цілі партії, навіть у соціалістичних державах, підпорядковані національним інтересам» [19, 59]. Однак це теж не юридичні ознаки форми правління, і навіть не стільки її функціональні характеристики, скільки атрибути тоталітарного політичного режиму. Кажучи інакше, «необмежена президентська форма правління» – це виродження президентської республіки в умовах тоталітаризму.

Виокремлюється Дербішайрами і «воєнна (мілітаристська) організація виконавчої влади». Автори фактично пропонують опис окремих національних випадків воєнної диктатури. Відсутність стійких і повторюваних рис, а головне, власної особливої логіки організації влади не дають підстав вважати «воєнну організацію виконавчої влади» відособленою формою правління.

Як видно, в основі наведених спроб виокремити особливі республіканські форми правління, зокрема, «суперпрезидентську республіку», та аргументувати можливість доповнити ними традиційну для теорії права класифікацію форм правління лежить відмова від формально-правових критеріїв класифікації і необхідності встановити наявність конституційно вираженої самобутньої, неповторюваної в інших формах правління логіки організації влади.

Безліч класифікацій форм правління, породжувана відсутністю чітко визначеного, усталеного набору сутнісних критеріїв класифікації, безумовно, є неприйнятною. Суб'єктивізм, який веде до відбору вторинних, непринципових критеріїв, не може запропонувати справді наукову класифікацію. Згаданий підхід до класифікації форм правління знайшов критику ще в роботах Г. Єллінека. «Це подібно тому, – вказує Єллінек, – якби ми стали класифікувати ссавців за їх величиною,

▪ «Суперпрезидентська республіка» – форма правління? / Р. С. Мартинюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15mrsrpf.pdf>.

збарвленню, корисністю і т. п. ознаками, які всі в них наявні, однак не є відмітними ознаками окремих видів цього класу. Понад це, усі вказані критерії неминуче односторонні і довільні, як і будь-яка класифікація, що виходить із вторинних чи супутніх елементів якої-небудь групи об'єктів» [20, 630]. Справді науковий підхід до класифікації форм правління Єллінек вбачає в застосуванні формально-правових критеріїв: «З науковою достовірністю можуть, за всіх обставин, бути з'ясовані лише *формальні* моменти виражених у конституції вольових відносин, які, незалежно від будь-яких конкретних особливостей, у силу правової необхідності повинні знайти своє вираження в житті держави. Науково-задовільною тому може бути лише правова класифікація форм держави. Питання про форми держави тотожне з питанням про правові відмінності конституцій» [20, 630]. У світлі запропонованої Єллінеком аргументації застосування класифікуючих критеріїв, суб'єктивно виведених із практики функціонування одних і тих самих форм правління в різних соціально-економічних, політичних умовах, є науково хибним. Дійсно, лише правові ознаки форми правління відображають її сутнісні риси і притаманну відповідному типу форми правління внутрішньо-системну логіку його організації. Практика функціонування конкретного типу форми правління в різному соціально-політичному середовищі, в умовах різних політичних систем спричиняє, більшою-меншою мірою, відмінні наслідки. Разом із тим, згадана відмінність, маючи зовнішні причини, ніяк не пов'язана з конститутивними характеристиками відповідної форми правління. Форма правління є структурним типом держави, відтак, класифікації форм правління, побудовані із застосуванням критеріїв, в основі яких лежать несхожі зовнішні умови функціонування одного й того ж типу форми правління, слід вважати ненауковими.

▪ «Суперпрезидентська республіка» – форма правління? / Р. С. Мартинюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15mrsrpf.pdf>.

З цієї точки зору вбачається некоректним використання в юридичній науці для позначення і виокремлення відповідного типу форми правління терміну «суперпрезидентська республіка». Під цим терміном іноді розуміють «особливий різновид республіканської форми правління, що характеризується юридичним і фактичним зосередженням усіх важелів державної влади в руках президента, який у цьому випадку є главою не лише держави, але й уряду, а також лідером правлячої партії» [21, 90]. Вказується також на такі риси «суперпрезидентської республіки» як: фактично нічим не обмежене право президента розпускати парламент; право президента призначати на посади і звільняти з посад керівників місцевих адміністрацій, суддів; право президента вводити на власний розсуд режим надзвичайного і воєнного стану; практична неможливість відсторонення президента від посади; встановлення «довічного президентства» засобом референдуму чи голосування цілковито контрольованого президентом парламенту; фактичне призначення нового президента рішенням попереднього, з подальшим формальним затвердженням цього рішення на виборах [22, 17]; значна умовність принципу поділу влади й суттєве нівелювання чи повна відсутність системи стримувань і противаг; орієнтація усіх органів державної влади на чолі із президентом на встановлення і збереження державного режиму, за якого відсутня справжня демократія [23, 16]. Як видно, з позиції теорії народного суверенітету ряд характеристик наведеної форми правління суперечать базисним принципам республіканської організації державної влади й визначати цю форму правління республікою, у змісті, відповідному згаданій теорії, можливо з тим само успіхом, що й радянську державність. Уявляється, що описана вище організація державної влади може бути коректно визначена як монократична квазіреспубліка (монократична квазіреспубліканська форма правління).

▪ «Суперпрезидентська республіка» – форма правління? / Р. С. Мартинюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15mrsrpf.pdf>.

Навряд чи можливо встановити усталений набір юридичних ознак «суперпрезидентської республіки», які засвідчували б наявність притаманної виключно цій «формі правління» логіки організації влади й дали необхідну підставу виокремити її в якості особливого, самостійного типу республіканської форми правління. Хоча усі так звані суперпрезидентські республіки виявляють набір формально-правових ознак, сукупність яких утворює юридичну складову явища президенціалізації форми правління, цим їхня спільність і вичерпується. Не повторюючись від одного національного випадку до іншого, відповідні ознаки не є класифікуючими ознаками, оскільки не встановлюють формально-правових критеріїв, які б дали можливість чітко відмежувати «суперпрезидентську республіку» від решти республіканських форм правління, і насамперед, президентської республіки. Зокрема, президенціалізовані пострадянські республіки, функціонування яких характеризує явище суперпрезидентства, у конституційно-правовому аспекті звичайно є досить еkleктичним, безсистемним поєднанням елементів президентської і змішаної республіканських форм правління.

Таким чином, аналіз сутності «суперпрезидентської республіки» дає можливість адекватно оцінити наукову коректність відповідного терміну. «Використання такого терміну як «форма правління», – зазначає український дослідник І. Алексеєнко, – стосовно суперпрезидентської республіки є некоректним», оскільки «парадигму взаємодії політичних інститутів у суперпрезидентських республіках можна змалювати лише в загальних рисах, зважаючи на національні риси соціокультурного середовища, міжнародного впливу та конституційного процесу, які й забезпечують варіативність конкретних втілень цього типу системи правління» [22, 14, 17]. Отже, позначаючи фактично режим функціонування держави в умовах суперпрезидентства,

▪ «Суперпрезидентська республіка» – форма правління? / Р. С. Мартинюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15mrsrpf.pdf>.

«суперпрезидентська республіка» – термін, який у юридичній науці допустимо використовувати не для позначення відповідного типу форми правління, а для характеристики державного режиму. Не випадковим є те, що термін «суперпрезидентська республіка» звичайно використовується з метою «вказати на недемократичний режим правління» [22, 14].

Термін «суперпрезидентська республіка» видається більш прийнятним для політологічного аналізу функціональних характеристик президенціалізованих форм правління. «Суперпрезидентською» може бути будь-яка президентська, перехідна між президентською і змішаною, і навіть обмежено президенціалізована змішана республіка, у яких насамперед у силу соціально-політичних чинників функціональна гіпертрофія інституту президента вийшла далеко за межі і без того широких конституційних повноважень і набула форми суперпрезидентства. Разом із тим, вивести окремий тип республіканської форми правління – «суперпрезидентську республіку» на підставі особливих, притаманних виключно цій «формі правління» конституційно-правових ознак, фактично неможливо. Навпаки, розширення традиційної юридичної трихотомічної класифікації республіканських форм правління шляхом виокремлення «суперпрезидентської республіки» можливо лише ігноруючи правові критерії класифікації форм правління.

Навіть у значенні державного режиму «суперпрезидентська республіка» – термін умовний і некоректний. Під «республікою» ми розуміємо спосіб структурно-функціональної організації державної влади, а не способи і методи її здійснення.

Список використаних джерел

1. Чиркин В. Основы сравнительного государственоведения / В. Чиркин. – М.: Артикул, 1997. – 352 с.

▪ «Суперпрезидентська республіка» – форма правління? / Р. С. Мартинюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15mrsrpf.pdf>.

2. Сейлеханов Е. Политическая система Республики Казахстан: опыт развития и перспективы: монография / Е. Сейлеханов. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2009. – 296 с.
3. Арутюнян А. Место президента в системе политико-правовых институтов постсоветских республик / А. Арутюнян // *Jurisprudencija*. – 2005. – Т. 77 (69). – С. 5-10.
4. Арутюнян А. Институт президента в постсоветских республиках: конституция и политическая реальность (Сравнительно-правовой анализ) / А. Арутюнян. – Ереван: Петакан цараятюн, 2006. – 151 с.
5. Зазнаев О. Сравнительный метод в изучении форм правления / О. Зазнаев // *Динамика политических систем и международных отношений*. – Казань: Казанский государственный университет им. В. И. Ульянова-Ленина. – 2006. – Вып. 1. – С. 186-210.
6. Четвернин В. Государство: сущность, понятие, структура, функции / В. Четвернин // *Проблемы общей теории права и государства* / Под ред. В. С. Нерсесянца. – М.: НОРМА-ИНФРА&М, 1999. – 832 с.
7. Ведяхин В. Форма российского государства: теория и практика / В. Ведяхин // *Право и политика*. – 2006. – № 3. – С. 63-74.
8. Зазнаев О. Полупрезидентская система: теоретические и прикладные аспекты / О. Зазнаев. – Казань: Казанский государственный университет им. Ульянова-Ленина, 2006. – 374 с.
9. Холмс С. Посткоммунистический институт президента / С. Холмс // *Конституционное право: восточноевропейское обозрение*. – 1993. – № 4. – С. 53-57.
10. Холмс С. Сверхпрезидентство и его проблемы / С. Холмс // *Конституционное право: восточноевропейское обозрение*. – 1993. – № 4. – С. 22-25.

▪ «Суперпрезидентська республіка» – форма правління? / Р. С. Мартинюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15mrsrfp.pdf>.

11. Чиркин В. Нетипичные формы правления в современном государстве / В. Чиркин // Государство и право. – 1994. – № 1. – С. 109-115.
12. Сарторі Джованні. Порівняльна конституційна інженерія: Дослідження структур, мотивів і результатів / Джованні Сарторі. – К.: АртЕк, 2001. – 224 с.
13. Чиркин В. Конституционное право зарубежных стран / В. Чиркин. – М.: Юристъ, 1999. – 600 с.
14. Курдюкова З. Теоретические проблемы политической формы современного государства / З. Курдюкова // Правовая политика и правовая жизнь. – 2009. – № 4. – С. 59-62.
15. Гомеров И. Государство и государственная власть / И. Гомеров. – М.: «Издательство ЮКЭА», 2002. – 832 с.
16. Топорнин Б. Конституционные институты формы государства / Б. Топорнин // Сравнительное конституционное право. Монография / Под ред. А. И. Ковлера, В. Е. Чиркина, Ю. А. Юдина. – М.: Манускрипт, 1996. – 183 с.
17. Морозова Л. Теория государства и права / Л. Морозова. – М.: Российское юридическое образование, 2010. – 384 с.
18. Овчинникова О. Эволюция формы правления Российского государства: историко-теоретический аспект / О. Овчинникова // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Москва, 2008. – 24 с.
19. Дербишайр Д. Денис, Дербишайр Ян. Политические системы стран мира: В 2 т. Том 1: Пер. с англ. / Денис Дербишайр, Ян Дербишайр. – М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2004. – 512 с.

▪ «Суперпрезидентська республіка» – форма правління? / Р. С. Мартинюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15mrsrfp.pdf>.

20. Еллинек Г. Общее учение о государственном праве // Общее учение о государстве / Г. Еллинек. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 752 с.

21. Сейлеханов Е. Политическая система Республики Казахстан: опыт развития и перспективы: монография / Е. Сейлеханов. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2009. – 296 с.

22. Алексеєнко І. Суперпрезидентська республіка як парадигма взаємодії політичних інститутів / І. Алексеєнко // Економічний часопис. – 2010. – № 7-8. – С. 14-17.

23. Зазнаев О. Сверхпрезидентские системы в республиках Центральной Азии. (На примере Узбекистана, Казахстана, Таджикистана и Киргизии) // О. Зазнаев // Ученые записки Казанского государственного университета. – Казань. – 2008. – Кн. 7. – С. 16-28.

Мартинюк Р. С.

«Суперпрезидентська республіка» – форма правління?

У науковій статті встановлюється зміст терміну «суперпрезидентська республіка». Сутність «суперпрезидентської республіки» з'ясовується у світлі аналізу явища суперпрезидентства – складової досвіду державного будівництва у президенціалізованих республіках пострадянського простору. Аргументується неможливість виокремлення «суперпрезидентської республіки» як особливого типу республіканської форми правління із притаманним виключно йому набором юридичних ознак і власною логікою організації влади. Відтак, обґрунтовується наукова некоректність відповідного терміну.

Ключові слова: «суперпрезидентська республіка», суперпрезидентство, президенціалізм, президенціалізація форми

▪ «Суперпрезидентська республіка» – форма правління? / Р. С. Мартинюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15mrsrfp.pdf>.

правління, президентська республіка, змішана республіка, політична система, пострадянські президенціалізовані республіки.

Мартынюк Р. С.

«Суперпрезидентская республика» – форма правления?

В научной статье устанавливается содержание термина «суперпрезидентская республика». Сущность «суперпрезидентской республики» выясняется в свете анализа явления сверхпрезидентства – составной опыта государственного строительства в президенциализированных республиках постсоветского пространства. Аргументируется невозможность выделения «суперпрезидентской республики» как особого типа республиканской формы правления с присущим исключительно ему набором юридических признаков и собственной логикой организации власти. Следовательно, обосновывается научная некорректность соответствующего термина.

Ключевые слова: «суперпрезидентская республика», сверхпрезидентство, президенциализм, президенциализация формы правления, президентская республика, смешанная республика, политическая система, постсоветские президенциализированные республики.

Martyniuk R. S.

«Super-Presidential Republic» – Form of Government?

The content of the term «super-presidential republic» is defined in this article. The subject matter of the «super-presidential republic» is identified in the view of the analysis of the phenomenon of the super-presidency as a constituent part of the experience of the state building in the presidentialized republics of the post-soviet area. The reasons are given for the impossibility of

-
- «Суперпрезидентська республіка» – форма правління? / Р. С. Мартинюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15mrsrfp.pdf>.

the definition of the «super-presidential republic» as a special type of the republican form of government with the number of legal elements and own logic of organizing power intrinsic only to this type of the form of government. Therefore, the scientific impropriety of the relevant term is explained.

Key words: «super-presidential republic», super-presidency, presidentialism, presidentialization of the form of government, presidential republic, mixed republic, political system, post-soviet presidentialized republics.

-
- «Суперпрезидентська республіка» – форма правління? / Р. С. Мартинюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15mrsrpf.pdf>.